Socialdemokratisk Horisont (6)
Löntagarfonderna, SAP, Palme och Feldt

En kompletterande essä till Att återuppbygga socialdemokratin

Hossein Jorjani

REVIDERINGAR
2026 – 09 – 14

Den senaste versionen finns på:
https://hosseinjorjani.com/meidner_funds/

1 – Sammanfattning

Denna essä är en intern kritik av den svenska socialdemokratin, grundad i dess egna demokratiska och jämlikhetsinriktade strävanden, inte i invändningar som riktas mot den utifrån.

Rudolf Meidners förslag om löntagarfonder var ett av den svenska efterkrigstidens mest originella och omstridda socialdemokratiska projekten. Den solidariska lönepolitiken begränsade genom avtal löneskillnaderna mellan företag med hög respektive låg lönsamhet. En del av de ytterligare vinster som därigenom uppstod stannade hos ägarna till de mer lönsamma företagen. Meidner föreslog att en del av dessa vinster i stället skulle omvandlas till kollektivt ägda aktier som förvaltades av löntagarfonder.[1]

Förslaget utarbetades inom Landsorganisationen i Sverige, LO, och antogs av LO-kongressen 1976. Det hade inte utarbetats av Sveriges socialdemokratiska

[1] För Rehn–Meidner-modellen och den solidariska lönepolitikens fördelningsmässiga konsekvenser, se Lennart Erixon, ”The Rehn–Meidner Model in Sweden: Its Rise, Challenges and Survival”, *Journal of Economic Issues* 44, nr 3 (2010): 677–715.

arbetareparti, SAP. Till en början undvek SAP att ta ställning och deltog senare tillsammans med LO i upprepade omarbetningar av förslaget. Det system som infördes 1983 saknade Meidners mekanism för en fortlöpande överföring av ägande. Trots detta fick SAP bära en stor del av det motstånd som det ursprungliga förslaget hade väckt.

Mitt argument är att det centrala misslyckandet varken var Meidners uppslag i sig eller enbart den senare urvattningen. Misslyckandet bestod i att ett LO-förslag aldrig omvandlades till ett begripligt socialdemokratiskt projekt som förenade ägande med ett faktiskt deltagande från alla löntagare, inte bara dem som företräddes av LO. Samråd förekom, men det inleddes för sent och skapade alltför lite delaktighet. Lärdomen är inte enbart att man måste tala med varandra. Människor måste kunna påverka ett förslag medan det fortfarande går att förändra.

2 – Ett förslag som SAP varken antog eller avvisade

Denna essä är ett komplement till *Att återuppbygga socialdemokratin* och *Nyliberalismen, socialdemokratin och den oavslutade frågan om ägandet*.[2] Den är inte en fullständig historieskrivning över löntagarfonderna, och jag skriver inte som specialist på svensk politisk historia. Jag använder denna episod för att undersöka ägande, representation, institutionell lojalitet och demokratiskt deltagande.

I förenklade framställningar sägs det ibland att de svenska socialdemokraterna föreslog och genomförde Löntagarfonderna. Då pressas flera olika förslag samman till ett enda. Den ursprungliga planen växte fram inom LO. SAP höll distans till den, deltog senare i omarbetningen och införde slutligen institutioner som bar samma namn men saknade den ursprungliga mekanismen för en fortlöpande överföring av ägande.[3]

LO och SAP var skilda organisationer. LO svarade inför sina medlemsförbund och sin kongress; SAP ställde upp i val och svarade inför en bredare väljarkår. Partiet kunde inte helt enkelt beordra LO att avbryta en utredning. Samtidigt var de båda organisationerna arbetarrörelsens två viktigaste pelare. Deras ekonomer och andra företrädare deltog i delvis överlappande diskussioner om löner, investeringar, sysselsättning och ekonomisk politik. Det är därför osannolikt att alla utanför den grupp som utarbetade rapporten skulle ha varit helt ovetande om arbetet.

Att känna till att en utredning pågår är inte detsamma som att ta itu med dess konsekvenser. Före valet 1976 förekom förslaget bara en gång på dagordningen för SAP:s partistyrelse, i december 1975. SAP undvek att ta ställning. Det gemensamma

[2] Se https://hosseinjorjani.com/rebuilding-social-democracy/.

[3] Skillnaden mellan 1975 års förslag, de senare kompromisserna mellan LO och SAP och de fonder som slutligen infördes är central i Neil Warner, "'What Is It Actually About?' Asymmetric Mobilisation and the Defeat of Wage-Earner Fund Policies in Sweden", *Economic and Industrial Democracy* 47, nr 2 (2026): 501–526; först publicerad online den 3 maj 2025, https://doi.org/10.1177/0143831X251336584.

arbetet mellan LO och SAP inleddes först efter valet, när den ursprungliga rapporten redan hade publicerats, godkänts av LO-kongressen och utsatts för offentlig kritik.[4]

Kommunikationen försvann inte helt. Den började emellertid för sent för att förhindra att de institutionella ställningstagandena låstes fast, och den skapade inte någon bred förståelse bland dem som förväntades gynnas av förslaget. Varför väntade SAP tills förslaget hade fått en institutionell identitet innan partiet medverkade till att avgöra vad ekonomisk demokrati skulle innebära?

3 – Saltsjöbadsavtalet och dess gränser

Saltsjöbadsavtalet från 1938 ingicks mellan LO och Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF. Staten var inte avtalspart. Avtalet fastställde förfaranden för förhandlingar och arbetsmarknadskonflikter och blev en symbol för organiserade arbetstagares och arbetsgivares självreglering av arbetsmarknaden.[5]

Avtalet undanröjde inte konflikter och upprättade inte heller någon konstitutionell maktdelning. Trots det växte ett bredare mönster fram. Arbetsgivarna behöll ägandet och företagsledningens befogenheter; fackföreningarna förhandlade om löner och arbetsvillkor; och de politiska institutionerna svarade för lagstiftning, välfärd, beskattning och ekonomisk politik. Gränserna var aldrig absoluta, men de gjorde konflikterna mer förutsägbara.

Den solidariska lönepolitiken utvecklades inom denna ordning. Jämförbart arbete skulle ge jämförbar lön, oberoende av arbetsgivarens lönsamhet. Mindre produktiva företag utsattes för press, medan högproduktiva företag gynnades av löneökningar som var lägre än vad de annars kanske hade behövt betala. Detta främjade strukturomvandlingen och begränsade löneskillnaderna, men kunde samtidigt medföra att exceptionellt stora vinster stannade hos de befintliga ägarna.[6]

Meidners förslag var ett direkt svar på denna fördelningsmässiga konsekvens. Om löntagarna kollektivt accepterade återhållsamhet, varför skulle de vinster som därigenom uppstod helt och hållet samlas i privata händer? En del av vinsterna skulle i stället omvandlas till kollektivt ägda aktier. Fonderna följde således ur den solidariska lönepolitikens egen inre logik; de hade inte fogats till den utifrån.

---

[4] Warner, ”What Is It Actually About?” Den kronologi som presenteras här bygger i hög grad på Warners rekonstruktion av överläggningarna inom och mellan SAP och LO.

[5] [1] Se Nils Elvander, ”Two Labour Market Regimes in Sweden: A Comparison between the Saltsjöbaden Agreement and the Industrial Agreement”, *Industrielle Beziehungen* 10, nr 1 (2003): 146–159; samt Erik Bengtsson, ”The Origins of the Swedish Wage Bargaining Model”, *International Labor and Working-Class History* 103 (2023): 162–178.

[6] [2] Erixon, ”The Rehn–Meidner Model in Sweden”.

Förslaget överskred likväl en gräns. Löneförhandlingarna fördelade inkomster mellan löntagarna och ägarna; fonderna kunde gradvis förändra både ägandet och kontrollen. De bröt inte formellt mot någon bestämmelse i Saltsjöbadsavtalet. Arbetsgivarna kunde ändå uppfatta dem som ett angrepp på den bredare uppgörelse som avtalet representerade: fackföreningsrörelsen höll på att gå från förhandlingar om arbetslivet till en politiskt understödd förändring av ägandet.

Den reaktionen borde ha kunnat förutses. Varför förklarade SAP inte öppet huruvida den gamla gränsdragningen hade blivit otillräcklig och vilken ny uppgörelse som i så fall borde ersätta den?

4 – Meidners förslag och LO beslut

LO tillsatte utredningen 1973. Rudolf Meidner, Anna Hedborg och Gunnar Fond presenterade sin rapport i augusti 1975.[7] Den behandlade de övervinster som var förbundna med den solidariska lönepolitiken, koncentrationen av privat förmögenhet, investeringar och löntagarnas inflytande.[8]

Den ursprungliga mekanismen var enkel och radikal. Stora lönsamma företag skulle varje år emittera nya aktier motsvarande en del av sina vinster, vanligen angiven till 20 procent. Aktierna skulle överföras till kollektivt kontrollerade löntagarfonder. Genom återkommande emissioner skulle fondernas innehav gradvis öka, och de skulle så småningom kunna få ett kontrollerande ägarintresse i stora företag.

Aktierna skulle inte bli de enskilda anställdas privata egendom. Förslaget försökte skapa en ägandeform som varken var konventionellt privat ägande eller direkt statligt ägande. Det var ett seriöst försök att utmana den ekonomiska makten utan att avskaffa marknaderna eller överföra varje företag till staten.

Förslagets originalitet besvarade inte frågan om kontroll. Vem skulle utse fondstyrelserna? Inför vem skulle de vara ansvariga? Hur skulle de anställda på enskilda arbetsplatser kunna påverka avlägsna fonder? Ägande i löntagarnas namn innebar inte automatiskt ett ägande som styrdes av dem.

Problemet blev tydligare genom arbetskraftens förändrade sammansättning. LO organiserade främst arbetare. Många tjänstemän tillhörde organisationer inom TCO, akademiker och andra yrkesutbildade ofta SACO, medan andra inte tillhörde någon

[7] De långsiktiga effekterna av en ny ekonomisk politik, exempelvis den solidariska lönepolitiken, kan inte förutses från början. Det behövs tid för att urskilja effekterna, klarlägga deras orsaker och formulera möjliga lösningar. Även Meidner, som konsekvent företrädde industriarbetarnas intressen, behövde tid för att urskilja problemet, analysera dess betydelse och utarbeta en möjlig lösning. Utredningen tillsattes 1973 och den färdiga rapporten presenterades 1975.

[8] Rudolf Meidner, i samarbete med Anna Hedborg och Gunnar Fond, *Löntagarfonder* (Stockholm: Tiden, 1975).

facklig organisation alls. Benämningen ”löntagare” markerade behovet av en bredare grupp än industriarbetarna, men ett inkluderande namn innebar ännu inte en inkluderande institution.

LO-kongressen antog förslaget 1976. Därmed blev en expertrapport ett institutionellt åtagande. Efter detta kunde omfattande förändringar framställas som ett underkännande av ett demokratiskt fattat fackligt beslut. Varför antogs mekanismen innan den bredare grupp som förväntades äga och styra fonderna hade fått möjlighet att delta på ett meningsfullt sätt?

5 – SAP strategiska tvekan

SAP:s försiktighet var begriplig. Planen kom från LO, och ett ingripande kunde uppfattas som en inblandning i den fackliga demokratin. Men neutralitet var inte längre möjlig när rapporten väckte frågor om ägande, investeringar, politisk makt och det framtida förhållandet mellan den organiserade arbetarrörelsen och det privata näringslivet.

När SAP:s partistyrelse behandlade förslaget i december 1975 reagerade Palme med viss förståelse och räknade med att LO:s överläggningar skulle förändra det. Partiet vägrade ändå att binda sig före valet. Genom att avvakta respekterade man LO:s formella självständighet, men överläggningarna kom i fel ordning: LO skulle fatta sitt beslut först, och SAP skulle svara efter det att beslutet hade fått LO-kongressens auktoritet.[9]

Det fanns också verkliga meningsskiljaktigheter inom SAP. Vissa betraktade fonderna som en fortsättning på den ekonomiska demokratin. Andra fruktade kapitalflykt, minskade investeringar, valförluster och alltför stor makt för de fackliga institutionerna. En tredje grupp kunde acceptera kollektivt sparande eller investeringsfonder, men inte en fortlöpande överföring av ägande. Genom att skjuta upp ställningstagandet doldes dessa meningsskiljaktigheter utan att de löstes.

SAF väntade inte. Organisationen beskrev fonderna som en gradvis socialisering av det svenska näringslivet och en överföring av makt till fackliga funktionärer. SAP kunde ha försvarat Meidners mekanism, avvisat den och samtidigt erbjudit alternativ eller skiljt mellan de problem som hade förts samman i förslaget. Övervinster, förmögenhetskoncentration, finansiering av investeringar och makten på arbetsplatserna hängde samman, men de krävde inte ett och samma instrument.

Vinstdelning behövde inte utformas på samma sätt som de anställdas deltagande. Kollektiv kapitalbildning krävde inte kontroll genom en enda hierarki. Arbetsplatsdemokratin kunde stärkas utan att vara helt beroende av aktieägande.

[9] Warner, ”What Is It Actually About?”

Åtgärder mot koncentrerad förmögenhet kunde förena beskattning, löntagarfonder, kooperativ, offentliga investeringsinstitutioner och enskilt ägande.

SAP sökte också stöd utanför LO. En reform som påverkade ägandet i hela samhällsekonomin krävde en representativ grund som även omfattade offentliganställda, tjänstemän, akademiker och andra yrkesutbildade, medlemmar i andra fackliga organisationer samt anställda som inte var fackligt anslutna. Varför insisterade partiet inte på en sådan bredare grund innan LO band sig vid förslaget?

6 – Valet 1976 och den försuttna möjligheten

I september 1976 förlorade SAP regeringsmakten efter att ha styrt Sverige nästan oavbrutet sedan 1932. Löntagarfonderna var inte den enda och av allt att döma inte heller den avgörande orsaken. Det långa maktinnehavet, skatterna, byråkratin, kärnkraftsfrågan och de borgerliga partiernas förmåga att presentera ett trovärdigt regeringsalternativ hade också betydelse. Undersökningar som åberopas i senare forskning visar att endast en liten minoritet betraktade fonderna som en viktig valfråga.[10]

Valnederlaget skapade ändå en möjlighet. SAP och LO kunde ompröva inte bara själva mekanismen utan också den process som hade gjort det möjligt för ett förslag med så långtgående konsekvenser att nå LO-kongressen utan en gemensam politisk strategi. Efter valet tillsatte de en gemensam kommitté. Dess rapport från 1978 behöll viktiga delar av det ursprungliga projektet. Aktiva medlemmar rådfrågades, och TCO lät granska förslaget.[11]

Detta nyanserar påståendet att LO och SAP helt enkelt underlät att kommunicera. De kommunicerade. Men processen inleddes efter LO:s ställningstagande och efter det att motståndarna hade börjat definiera förslaget i den offentliga debatten. Samråd med aktiva medlemmar visade inte heller att det fanns någon bred förståelse bland vanliga löntagare. TCO-förbunden var splittrade, och deltagandet bland deras medlemmar var mycket lågt.

Ett samråd som genomförs efter det att en organisation har antagit en ståndpunkt blir lätt ett försök att vinna stöd för den. En process med större betydelse inleds medan både målen och institutionernas utformning fortfarande är öppna. Den gör det möjligt för deltagarna att förändra förslaget, inte bara att godta eller avvisa det.

[10] Warner uppger att endast omkring tre till fyra procent av väljarna angav fonderna som en viktig fråga och drar slutsatsen att de inte var någon betydande orsak till valnederlaget 1976.

[11] Warner, ”What Is It Actually About?” Warner dokumenterar den gemensamma kommittén, samråden inom LO och SAP, TCO:s utredning, splittringen mellan TCO-förbunden och det mycket låga deltagandet bland vanliga TCO-medlemmar.

Diskussionerna blottlade också en praktisk svaghet. Många kunde inte se vad fonderna skulle ge dem eller hur kollektivt aktieägande skulle öka deras inflytande på arbetsplatsen. En bredare utformning kunde ha förenat fondägande med valda arbetsplatsråd, styrelserepresentation, kooperativa eller individuella inslag och institutioner som var ansvariga inför en vidare krets än LO.

I stället kom den gemensamma processen alltmer att söka efter en version som LO kunde acceptera, SAP kunde försvara och näringslivet kunde uppfatta som mindre hotfull. Den fortlöpande aktieemissionen försvagades och övergavs senare; sparande, investeringar, pensioner och ekonomisk stabilisering fick större betydelse. Namnet förblev förknippat med Meidner samtidigt som innehållet förändrades.

Varför ledde åren i opposition till en successiv urvattning i stället för till en ny och mer inkluderande syn på ekonomisk demokrati?

7 – Palme mellan ekonomisk demokrati och arbetarrörelsens enighet

Olof Palmes hållning var varken ett enkelt stöd eller ett genomgående motstånd. Den förändrades allteftersom förslaget gick från att vara en expertrapport till att bli ett åtagande från LO och därefter en politisk belastning. Han reagerade positivt i december 1975, ansåg 1977 att tiden var mogen för fortsatta diskussioner och talade i februari 1978 om en bred löntagarfront. I juni 1978 hade han blivit mer reserverad: förslaget var svårt att förklara och hade en svag anknytning till den enskilda löntagaren.[12]

Palme stödde ekonomisk demokrati, men det innebar inte att han stödde varje mekanism som föreslogs i dess namn. De anställdas inflytande kunde öka genom kollektivavtal, styrelserepresentation, medbestämmande, investeringsinstitutioner eller ägande. Hans regeringar hade redan stärkt det lagstadgade anställningsskyddet och medbestämmandet utan att införa en fortlöpande överföring av företagsägandet.

Han ledde också ett parti som historiskt var nära förbundet med LO. Ett öppet avståndstagande efter LO-kongressens beslut kunde splittra arbetarrörelsen samtidigt som SAP försökte återhämta sig efter valnederlaget. Hans svar förenade stöd för det allmänna syftet med försök att medla och omarbeta själva mekanismen.

Tvetydigheten var tillfälligt till hjälp. Anhängarna hörde ett fortsatt engagemang; skeptikerna såg allt fler begränsningar. Ändå förblev skillnaden mellan den ursprungliga planen och de senare kompromisserna oklar för allmänheten.

[12] Warner, ”What Is It Actually About?” Palmes hållning presenteras här kronologiskt för att undvika att beskriva honom som genomgående positiv eller genomgående motvillig.

Motståndarna angrep den mest radikala tolkningen, medan anhängarna kunde förvänta sig en omvandling som partiet höll på att avlägsna ur förslaget.

Palme bör inte framställas enbart som en motvillig ledare som släpades mot en lagstiftning han inte önskade. Hans tvivel utvecklades med tiden. Det djupare problemet är att bevarandet av den organisatoriska enigheten i allt högre grad fick företräde framför uppgiften att definiera den ekonomiska demokratins innehåll.

Varför erkände han inte det berättigade fördelningsproblem som LO hade identifierat, samtidigt som han krävde en lösning som representerade alla löntagare – arbetare såväl som tjänstemän – och förenade kollektivt ägda tillgångar med direkt deltagande?

8 – Feldt och fondernas ekonomiska omorientering

Kjell-Olof Feldt var inte ansvarig för SAP:s första reaktion, men han fick en allt viktigare roll i den gemensamma omarbetningen och blev senare ordförande för den kommitté som drev arbetet vidare. Hans oro var både ekonomisk och politisk. Enligt uppgift sammanfattade han svårigheten på följande sätt: ”Vi kan inte försvara det. Vi kan inte förklara det.”[13]

Det vore fel att säga att Feldt ensam ändrade förslagets inriktning. Omarbetningarna växte fram genom förhandlingar mellan LO och SAP under valmässig, ekonomisk och organisatorisk press. Han företrädde emellertid en ekonomisk-politisk inriktning som blev allt svårare att förena med Meidners ursprungliga mekanism.

Motiveringen försköts gradvis. Meidner hade knutit samman den solidariska lönepolitiken med förmögenhetskoncentration och ägande. I senare förslag betonades kollektivt sparande, pensioner, investeringskapital och stabilitet. Detta var inte bara en förändring av språket. En fond som är avsedd att överföra ägande kräver en fortlöpande ökning av innehavet. En fond vars främsta syfte är att finansiera investeringar kan köpa aktier på marknaden och samtidigt vara underkastad strikta begränsningar.

När SAP återkom till regeringsmakten 1982 stod Sverige inför arbetslöshet, statsfinansiella påfrestningar och försvagad konkurrenskraft. Regeringen devalverade kronan och satsade på en exportledd återhämtning. Återhållsamhet i lönebildningen kunde på nytt förbättra företagens vinster utan att de anställda på något synligt sätt fick del av vinsterna. Någon form av fonder förblev därför värdefull för LO och partiets vänsterflygel, medan strikta begränsningar kunde göra dem förenliga med Feldts ekonomiska strategi.

Feldt beskrev senare hanteringen av frågan som *exempellöst lättsinnig*. Hans handskrivna vers blev ännu mer minnesvärd: ”*Löntagarfonder är ett jävla skit, men nu*

[13] Citerat i Warner, ”What Is It Actually About?”

har vi baxat dem ända hit." Memoarer och återblickande minnesbilder måste användas med försiktighet, men båda uttalandena visar avståndet mellan den minister som ansvarade för lagstiftningen och det ursprungliga projektet.[14]

Varför drev Feldt ändå frågan vidare? Ett tillbakadragande skulle hota relationerna med LO och kunna uppfattas som en belöning till SAF. Den ursprungliga planen stod emellertid i konflikt med regeringens ekonomiska inriktning. Urvattningen erbjöd en utväg: SAP kunde införa någonting som kallades löntagarfonder utan att förverkliga Meidners mekanism för ägandeöverföring.

9 – 1983 års fonder och den politiska konfrontationen

Riksdagen antog lagstiftningen i slutet av 1983. Fem regionala fondstyrelser placerades inom det allmänna pensionssystemet. Intäkterna kom från en vinstdelningsskatt och en höjning av tilläggspensionsavgiften. Fonderna köpte aktier på marknaden. Deras kapitalbildning och rösträtt begränsades; varje styrelse hade nio ledamöter, av vilka minst fem företrädde löntagarintressen, och ingen enskild fond fick uppnå åtta procent av rösterna i ett börsnoterat företag.[15]

Detta var inte några mindre ändringar. Den automatiska och fortlöpande emission av aktier genom vilken Meidners plan så småningom hade kunnat uppnå ett kontrollerande ägande hade försvunnit. SAP kunde framställa de införda fonderna som en källa till produktivt kapital och kollektivt deltagande utan en obegränsad överföring av ägande.

SAF motsatte sig inte bara lagförslagets detaljer utan också principen bakom kollektiva fonder och deras framtida möjligheter. Begränsningarna kunde senare avskaffas. Organisationens kampanj kulminerade i den stora demonstrationen i Stockholm den 4 oktober 1983. Konflikten hade blivit en strid om ägandet och det svenska samhällets inriktning.[16]

Demonstrationen gav inte arbetsgivarna någon vetorätt och bevisade inte att Saltsjöbadsavtalet formellt hade brutits. Men när SAF gick från etablerade förhandlingar till massmobilisering behövde SAP förklara vilken ny uppgörelse partiet eftersträvade. Vem skulle kontrollera fonderna? Hur skulle de anställda delta? Vilka begränsningar skulle vara permanenta? Varför var denna form att föredra framför

[14] Kjell-Olof Feldt, *Alla dessa dagar: I regeringen 1982–1990* (Stockholm: Norstedts, 1991). Den välkända versen förknippas vanligen med löntagarfondernas behandling och antagande i riksdagen. Den bör läsas som ett belägg för Feldts inställning, inte som en fullständig förklaring till hans handlande.

[15] Sveriges regering, proposition 1983/84:50, *Om löntagarfonder* (1983). I propositionen föreslogs fem fondstyrelser inom AP-fondssystemet. Där fastställdes deras finansiering och styrning, och varje fonds röstandel i ett börsnoterat företag begränsades.

[16] Rikard Westerberg, *Socialists at the Gate: Swedish Business and the Defense of Free Enterprise, 1940–1985* (Stockholm: Stockholm School of Economics, 2020); samt Warner, ”What Is It Actually About?”

andra metoder för vinstdelning eller löntagarägande? I stället angrep motståndarna den ursprungliga planen, medan regeringen försvarade en urvattnad version.

Jämförelsen med Storbritannien måste göras med försiktighet. År 1982 var Thatchers senare framgång med ett brett spritt aktieägande ännu inte fullt synlig, och den brittiska arbetslösheten och industrins tillbakagång gjorde att thatcherismen framstod mer som en varning än som en förebild. Dess riktning var ändå tydlig. Försäljningen av kommunala bostäder till hyresgästerna och, senare, privatiseringarna uppmuntrade människor att identifiera sig som bostadsägare och aktieägare. År 1987 uttryckte Thatcher förhoppningen att aktieägarna snart skulle bli fler än de fackligt anslutna.[17]

Kontrasten gällde inte bara individualism och solidaritet utan också förmånens synlighet. En köpare kunde uppfatta ett hus eller aktier som sina personliga tillgångar. En löntagare som representerades av en kollektiv fond kanske inte visste vad som hade förvärvats, vilket inflytande innehavet medförde eller hur detta inflytande kunde utövas. SAF kunde därför framställa fonderna som ägande genom fackliga funktionärer snarare än ägande genom de anställda.

Fonderna började verka 1984. De blev betydande investerare men inte något redskap för ett kollektivt majoritetsägande. Efter den borgerliga valsegern 1991 avvecklades fonderna och deras tillgångar fördelades under de följande åren. De institutionella tillgångarna hade inte skapat en tillräckligt bred politisk väljar- och intressebas som kunde försvara fonderna.[18]

Varför förenade socialdemokratin inte kollektiv ekonomisk styrka med ett tydligt och påtagligt individuellt deltagande?

10 – Alternativet som aldrig utvecklades

Det är lättare att identifiera planens begränsningar än att utforma ett alternativ som med säkerhet skulle lyckas. Varje genomgripande förändring av ägandet skulle ha mött motstånd. Mitt påstående är inte att SAP hade en fulländad lösning. Partiets misslyckande bestod i att det inte organiserade ett tidigt och tillräckligt brett sökande efter en sådan.

Meidner utgick från ett berättigat krav: löntagare som kollektivt accepterade återhållsamhet borde få del av den kapitalbildning som denna återhållsamhet bidrog

[17] Margaret Thatcher, ”Speech to the Conservative Party Conference”, Blackpool, 9 oktober 1987, Margaret Thatcher Foundation, https://www.margaretthatcher.org/document/106941. Thatcher sade att hon hoppades att aktieägarna snart skulle bli fler än de fackligt anslutna; hon sade inte att de nya aktieägarna aldrig mer skulle rösta på Labour.

[18] Jonas Pontusson och Sarosh Kuruvilla, ”Swedish Wage-Earner Funds: An Experiment in Economic Democracy”, *Industrial and Labor Relations Review* 45, nr 4 (1992): 779–791; Rikard Westerberg, ”From Marxist Venture to Venture Capitalists: The Swedish Wage-Earner Funds and the Market Turn, 1983–1994”, *Enterprise & Society* 24, nr 4 (2023): 1014–1037.

till att skapa. Kravet föreskrev inte en enda institutionell form. En del av övervinsterna kunde ha förts till kollektiva fonder, medan andra delar kunde ha gått till individuella löntagarkonton, pensioner, kooperativ eller icke överlåtbara rättigheter till deltagande och inflytande.

Varje alternativ medförde risker. Individuellt ägda aktier kunde säljas och på nytt samlas hos ett fåtal ägare. Anställda som investerade i det egna företaget kunde bli beroende av samma företag för både lön och sparande. Kollektiva fonder kunde utvecklas till avlägsna byråkratier; offentliga fonder kunde utsättas för partipolitiskt inflytande. Sådana faror krävde skyddsmekanismer och jämförelser mellan olika alternativ, inte ett okritiskt accepterande av en enda modell.

Ägandet behövde också knytas till demokrati på arbetsplatsen. De anställda kunde välja representanter oberoende av facklig tillhörighet och få tydligt fastställda rättigheter i frågor som rörde teknik, omorganisation, utbildning och sysselsättning. Styrelserepresentation kunde komplettera det lokala deltagandet. Det tyska medbestämmandet var ofullkomligt, men det visade att valet inte stod enbart mellan aktieägarnas exklusiva kontroll och ett kollektivt övertagande.

Även fondernas styrning kunde ha utformats mer pluralistiskt. LO kunde ha deltagit tillsammans med andra löntagarorganisationer och direktvalda ombud. Kommuner, pensionärer och lokalsamhällen som påverkades av investeringar eller företagsnedläggningar kunde ha fått lämpliga möjligheter till inflytande. En mer sammansatt representation skulle ha återspeglat en arbetskraft som redan hade blivit mer välutbildad och yrkesmässigt varierad.

Den svenska remissordningen erbjuder en användbar utgångspunkt. I det vanliga lagstiftningsarbetet skickas utredningar och förslag till myndigheter, kommuner, universitet, organisationer och andra berörda instanser. De får lämna synpunkter innan de ansvariga politiska institutionerna fattar beslut. Inslag av samråd användes även i arbetet med löntagarfonderna, men det systematiska gemensamma arbetet inleddes först efter LO:s ställningstagande och skapade inte något brett deltagande bland vanliga löntagare.[19]

En starkare process skulle ha börjat tidigare och skickat ut flera alternativa utformningar, inte en enda färdig plan. Svaren kunde ha publicerats och jämförts. Man kunde också ha redovisat storleken och sammansättningen av den grupp som stod bakom varje svar. Att ledningen för en organisation godkänner ett förslag visar inte nödvändigtvis att medlemmarna förstår eller stöder det.

Lärdomen för framtiden är enkel: Tala med varandra. Detta betyder inte att konflikter ska ersättas med vänliga samtal. Det betyder att man måste samtala medan mål,

[19] I det svenska remissförfarandet skickas utredningar och förslag ut för synpunkter innan regeringen slutligt tar ställning. Den analogi som görs här är min egen: ett vanligt remissförfarande överför inte i sig någon beslutanderätt till de instanser som rådfrågas.

mekanismer och institutioner fortfarande kan förändras. De som förväntas gynnas måste förstå förslaget, kunna påverka det och se hur de själva ska delta.

Ett omarbetat system kunde fortfarande ha innehållit kollektiva fonder, men som en del av en bredare struktur. Att socialisera ägandet utan att demokratisera ledningen är otillräckligt; att demokratisera ledningen utan att ingripa mot koncentrerat ägande lämnar också makten i huvudsak orubbad.

Varför ägnade SAP så mycket kraft åt att göra Meidners förslag mindre och förhållandevis lite åt att göra den ekonomiska demokratin bredare?

11 – Vad denna episod visar om socialdemokratin

Löntagarfonderna förklarar inte hela den svenska socialdemokratins senare historia. De blottlägger tre svårigheter som fick allt större betydelse.

Den första gällde SAP:s förhållande till LO. LO hade varit med om att forma partiets identitet, organisation och ekonomiska program. Ett brott med LO skulle förändra SAP självt. Samtidigt representerade LO inte längre hela den väljarkår som partiet var beroende av. SAP lockade till sig nya yrkesgrupper utan att ge dem en motsvarande roll i utformningen av socialdemokratin.

Den andra gällde ägande och kontroll. Meidner insåg med rätta att ägande medför rättigheter över inkomster, investeringar och företagens inriktning. Men kollektivt ägande demokratiserade inte automatiskt dessa rättigheter. De anställda behövde också information, valda representanter, inflytande och möjlighet att byta ut dem som förvaltade tillgångarna. Frågan var inte bara vem som ägde aktierna utan också vem som utövade den makt som följde med dem.

Den tredje gällde anpassning. SAP behöll namnet och symboliken från en tidigare ambition samtidigt som dess institutionella innehåll försvagades. 1983 års fonder förknippades med Meidner och ekonomisk demokrati men saknade hans omvandlande mekanism. Det organiserade näringslivet gjorde kollektivt ägande politiskt misstänkt; socialdemokratin lyckades inte göra löntagarnas deltagande till en lika varaktig och självklar del av det moderna företaget.

Denna episod bidrar till min medvetet bittra formulering:

”Socialdemokraterna har haft slagsida åt höger i femtio år.”

Slagsida beskriver ett fartyg som ihållande lutar åt ena sidan. Det behöver inte innebära att fartyget har fått en annan destination, men den förändrade balansen påverkar varje kursändring och varje reaktion.

Påståendet betyder inte att varje politiskt beslut från SAP rörde sig åt höger eller att de ekonomiska begränsningarna var inbillade. Det handlar om den samlade rörelseriktningen. SAP accepterade gång på gång gränser som hade fastställts av högern; högern tvingades mer sällan acceptera lika varaktiga institutioner som försköt ekonomisk makt till löntagare och medborgare.[20]

Kommunikationsproblemet hör hemma i denna större historia. Ekonomer, tjänstemän och akademiker kunde utbyta information utan att ifrågasätta vilka deras organisationer egentligen representerade. Misslyckandet bestod inte i tystnad utan i avsaknaden av en tidig process som kunde omvandla kommunikationen till en bred institutionell utformning.

Lärdomen är varken ”följ experterna” eller ”följ rörelsen”. Den är: Tala med varandra – och bygg institutioner som gör samtalet betydelsefullt.

12 – Slutsats

Påståendet att ”socialdemokraterna stödde Meidnerplanen” är alltför förenklat. LO utvecklade och antog det ursprungliga förslaget. SAP undvek först att ta ställning och anslöt sig därefter till en process där förslaget omarbetades. Palme stödde ekonomisk demokrati men blev alltmer tveksam till själva mekanismen. Feldt var öppnare skeptisk och bidrog till att omorientera fonderna mot sparande, investeringar, pensioner och stabilitet.

De institutioner som infördes 1983 var inte Meidners plan. De köpte aktier genom fem begränsade regionala fonder; den automatiska och fortlöpande nyemissionen av aktier hade försvunnit. SAP fick ändå ärva den politiska konflikt som omgav det ursprungliga förslaget. Partiet fick betala en stor del av priset förknippat med en omvandling av ägandet utan att genomföra denna omvandling.

Varför? Partiet ville inte bryta med LO, ville inte konfrontera näringslivet om en obegränsad överföring av ägande och eftersträvade samtidigt en återställd konkurrenskraft. Det saknade också ett gemensamt accepterat alternativ som kunde engagera alla löntagare – inte bara de industriarbetare som organiserades av LO, utan också tjänstemän, offentliganställda, akademiker och andra yrkesutbildade, medlemmar i andra fackliga centralorganisationer samt anställda utan facklig tillhörighet. Ett projekt för ekonomisk demokrati kunde inte få en bred samhällelig grund om dessa grupper inte kunde känna igen sig i det och delta i utformningen av dess institutioner. Kompromissen bevarade tillfälligt den organisatoriska enigheten men lyckades inte omforma arbetarrörelsen för ett samhälle som höll på att förändras.

[20] Det bredare argumentet utvecklas i Hossein Jorjani, *Nyliberalismen, socialdemokratin och den oavslutade frågan om ägandet* (2026), en kompletterande essä till *Att återuppbygga socialdemokratin*.

Vi kan inte veta om ett tidigt samråd eller en kombination av kollektivt ägande, individuellt deltagande och demokrati på arbetsplatsen skulle ha lyckats. Men frågorna kvarstår: Varför ingrep SAP inte innan LO hade bundit sig vid förslaget? Varför knöts ägandet inte direkt till ett deltagande som kunde utkräva ansvar? Varför ledde åren efter 1976 till urvattning i stället för till en bredare utformning?

Meidners förtjänst var att han på nytt väckte frågan om ägandet. Omfördelning efter det att inkomsterna har skapats är otillräcklig om ägandet – och därmed den ekonomiska makten – fortsätter att koncentreras. Hans förslag bör inte avfärdas därför att dess utformning var ofullständig. Det är just i denna ofullständighet som nästa diskussion bör ta sin början.

Ekonomisk demokrati kan inte reduceras till statligt ägande, fackligt kontrollerade fonder, individuellt aktieägande eller samråd. Den kräver kombinationer av ägande, representation, deltagande och ansvarsskyldighet som är anpassade till olika institutioner.

Löntagarfondernas historia är därför historien om en fråga som den svenska socialdemokratin väckte men aldrig besvarade: Hur kan den ekonomiska makten spridas utan att den bara överförs från en avlägsen grupp beslutsfattare till en annan?

References

Bengtsson, Erik. 2023. 'The Origins of the Swedish Wage Bargaining Model.' International Labor and Working-Class History 103: 162–178.

Elvander, Nils. 2003. 'Two Labour Market Regimes in Sweden: A Comparison between the Saltsjöbaden Agreement and the Industrial Agreement.' Industrielle Beziehungen 10 (1): 146–159.

Erixon, Lennart. 2010. 'The Rehn–Meidner Model in Sweden: Its Rise, Challenges and Survival.' Journal of Economic Issues 44 (3): 677–715.

Feldt, Kjell-Olof. 1991. Alla dessa dagar: I regeringen 1982–1990. Stockholm: Norstedts.

Government of Sweden. 1983. Proposition 1983/84:50, Om löntagarfonder. Stockholm.

Jorjani, Hossein. 2026. Neoliberalism, Social Democracy, and the Unfinished Question of Ownership.

Meidner, Rudolf, in collaboration with Anna Hedborg and Gunnar Fond. 1975. Löntagarfonder. Stockholm: Tiden.

Pontusson, Jonas, and Sarosh Kuruvilla. 1992. 'Swedish Wage-Earner Funds: An Experiment in Economic Democracy.' Industrial and Labor Relations Review 45 (4): 779–791.

Thatcher, Margaret. 1987. 'Speech to the Conservative Party Conference.' Blackpool, 9 October. Margaret Thatcher Foundation. https://www.margaretthatcher.org/document/106941.

Warner, Neil. 2025. '"What Is It Actually About?" Asymmetric Mobilisation and the Defeat of Wage-Earner Fund Policies in Sweden.' Economic and Industrial Democracy 47 (2): 501–526. First published online 3 May 2025; issue published 2026. https://doi.org/10.1177/0143831X251336584.

Westerberg, Rikard. 2020. Socialists at the Gate: Swedish Business and the Defense of Free Enterprise, 1940–1985. Stockholm: Stockholm School of Economics.

Westerberg, Rikard. 2023. 'From Marxist Venture to Venture Capitalists: The Swedish Wage-Earner Funds and the Market Turn, 1983–1994.' Enterprise & Society 24 (4): 1014–1037.